

EL FOC LÚDIC

Jan Grau

D'ençà que tenim el foc encadenat i el podem manar pitjant simple botó, les festes relacionades amb el foc han evolucionant han seguit un procés involutiu i evolutiu alhora. Quan el foc tenia dins l'incoscient col.lectiu una relació directa amb el sol, a cada solstici i a cada equinocci es celebraven festes en que l'aglutinador era una foguera que reunia a tota la comunitat al seu entorn. Fins fa poc, el foc era un símbol primordial de la vida, la llar de foc, per exemple, no s'havia d'apagar mai perque simbolitzava la unitat familiar. A l'entorn de la llar de foc es reunia tota la familia cada vespre, com a cada festa, a l'entorn de la foguera de la plaça es reunia tota la comunitat.

Ara que la llar de foc ha perdut el seu sentit d'eina essencial de la casa, les noves llars de foc que és fan són més aviat un caprici romàntic que només serveix per a fer unes torrades ocasionals. També han anat minvant les festes en que la foguera era un element indispensable. L'oferta cultural del moment, el nombre d'habitants de cada localitat i el perill d'incendi, entre altres coses, han anat menjant el paper de les fogueres dins de les festes. Fa temps que per Nadal no es fan fogueres de manera generalitzada, llevat d'algunes festes rurals o en ermites apartades del nucli urbà, la celebració de la nit de Nadal es redueix a la missa del Gall i a unes "restolines" menjades gairebé sempre a cobert.

Possiblement la supervivent de les festes de foc nadalenques sigui la Festa de la Fia-faia que es celebra a l'Alt Bergadà, concretament a Bagà i a Sant Julià de Cerdanyola. Les fogueres de l'equinocci de primavera han desaparegut del tot i les del de tardor sobreviuen mercès a la reconvertida festa de la castanyada. A més de les raons esmentades, el cop de gràcia a les fogueres festives el va donar l'aparició i generalització de l'enllumenat públic i dels rètols de botigues que amb seva permanent il.luminació trenquen la foscor, i en conseqüència minven els efectes màgics de les fogueres.

El foc portàtil en canvi ha pres més protagonisme. Han proliferat les colles de diables i els dracs, la quantitat i varietat de pirotècnia que cremem crea una atmòsfera fantàstica que impedeix veure més enllà de l'espai on arriben les guspises de les "carretilles". S'han canviat les festes rituals amb ritmes entre pausats i suspectes a l'entorn de les fogueres, el saltar per damunt les flames i els jocs i amb pirotècnia de virtut escassa. Curiosament els elements pirotècnics més populars entre els nostres avis, els "mistos garibaldis" i les "pedres fogueres", van ser prohibits per la seva toxicitat en contenir fósfor blanc. Ara el foc ha pres vida, i és ell, de la mà d'un diable o des de la boca d'un drac ens obliguen a saltar sota les guspises, a fugir-les i a esquivar-les.

Han canviat les dimensions d'espai i de temps. Hem perdut la bóveda negra i estelada que cobria la festa i la foguera, donant la dimensió d'un entorn tot negre que fa més acollidor l'entorn de la foguera. Ara el foc ens vé de sobre el cap i ens acorralla cap a terra obligant-nos a córrer cap cot oblidant el nord constantment. Hem perdut la dimensió d'horitzó, de cel i d'entorn de no res i en canvi hem guanyat un espai d'aventura, de risc fins i tot, en el que vivim sensacions intenses que no controlem, però de les quals en som protagonistes. Ja no creem la festa a la nostra mida, ens la donen i solament l'acceptem. També la dimensió temps ha canviat i en dues direccions. En primer lloc hi han festes de foc tot l'any, qualsevol festa major conté en major o menor mesura moments pirotècnics. Ja no cal esperar unes dates concretes per jugar amb el foc, només cal tenir-ne ganes i consultar l'agenda d'algún diari per veure on es pot anar a córrer el foc. En segon lloc, ha canviat la durada de les festes de foc. Quan es feia amb elements combustibles naturals, la festa aguantava fins al pic d'alba, a l'entorn primer de les flames i després de les brases. En aquest cercle màgic hi tenen cabuda menjar, dansar, cantar, jugar i tot el que suggereixi la intensitat que té la foguera aquell moment i fins aquesta intensitat es pot controlar afegint-hi fusta si volem flames o bé deixant-la morir si busquem la llum íntima de les brases. En canvi, les festes de foc modernes solament tenen la durada que permet la quantitat de pirotècnia disponible.

Enmig d'aquestes festes renovades, es mantenen vives i vigents algunes festes de foc, diguem-ne tradicionals. Com tampoc són cap innovació els banys de foc pirotècnic, el salt de plens de la Patum n'és potser l'exemple viu, més antic i més ritualitzat.

Una sola festa ha restat més o menys impermeable a tots els condicionants moderns : la revetlla de Sant Joan. Malgrat tots els entrebancs, fins i tot als nuclis més urbans s'encenen fogueres aquesta nit festiva que té dos trets definitoris que la mantenen viva i amb una personalitat pròpia: el foc i la espontànieta. La primera és la característica indispensable, sigui en forma de pirotècnic, sigui amb fogueres rurals o sigui amb fogueres urbanes. Més d'una vegada he pensat en com es veuria Catalunya si la sobrevolessim en avió aquesta nit. Des dels "faros" al Pirineu fins a les fogueres ran de mar a les terres de l'Ebre, i passant per totes les fogueres de pobles i ciutats, la festa té multiplicitat de formes i particularitats, això sí, amb el foc com element comú.

Potser ja no hi va gaire gent el bosc a buscar la bonaventura o a prendre aigües als rius o al mar, i potser no es cullen tions cremats com a protecció, en canvi però, els herbolaris segueixen escollint la nit del solstici d'estiu per collir herbes. I si tenim en compte que la majoria d'anys no coincideix el solstici amb la nit del 23 de juny, encara els permet la recolecció i la revetlla sense que coincideixin. La Flama de Canigó, que s'encén en aquest cim la nit del 22 al 23 serveix per encendre fogueres a tots els Països Catalans i aquestes revetlles esdevenen una forma lúdica de nacionalisme. També els diables de tot el país fan la seva trobada per Sant Joan, encara que enguany no hi hagi convocatòria. Als grans nuclis urbans, previs tota mena de permisos i posant un llit de sorra sota la foguera perquè l'escalfor no faci malbé l'asfalt, es cremen tota mena de materials combustibles i desferres urbanes.... i així podrien anar citant diverses formes de celebrar la revetlla de Sant Joan.

Al Pirineu encara resten vives algunes festes que tenen tot el regust atàvic del solstici. A Les (Val d'Aran), es celebra la "hesta der haro" (festa de l'haro) en que per Sant Joan es crema un pi de més de 10 metres, asclat i que va ser plantat per la diada de Sant Pere de l'any anterior, beneït pel capellà i amb la presència de les autoritats, aquest totem d'origen pagà presideix la comunitat tot l'any. A Senet (Alta Ribagorça) també hi planten un arbre com el de Les, l'anomenen "mai" i entronca amb les ja desaparegudes festes de "l'arbre Maig".

També la majoria de municipis de l'Alta Ribagorça celebren una baixada de falles entre mitjans de juny i mitjans de juliol. La poca densitat de població, ja fa temps que els va fer repartir la baixada de les falles solsticials entre les dates més properes i d'aquesta manera es fan coixí uns als altres. De falles se'n corrien a tot el Pirineu, el Pre-pirineu i la Catalunya interior, a alguns indrets com la Pobla de Segur i alguns pobles de l'Alta Ribagorça es van recuperar fa pocs anys.

Al Pallars Sobirà, a Isil, les Falles han estat declarades Festa d'Interès Nacional i és potser on conserven el seu caire més original. Al tombant de la llum del dia 23, baixen els fallaires amb el tronc encès al coll des del cim del "faro" fins al mig del poble on s'alça la Falla gran. Enguany, la festa recuperarà les danses que s'hi ballen des de fa més de quaranta anys.

El tema de foc lúdic dona per escriure moltes planes, tantes com es vulguin. Potser per acabar ens aniria bé la frase amb que a alguns indrets del Pirineu s'acomiadaven els vells del Bon Consell després d'una reunió : Bon camí i bon foc !

Joan Grau
19/04/1993